

NOTES SOBRE UN CONJUNT DE CAMPANARS GÒTICS DEL BAIX MARESME I EL VALLÈS ORIENTAL

En el procés d'elaboració de l'estudi que estic realitzant sobre l'art gòtic del Baix Maresme, em vaig adonar de la similitud entre un grup de campanars gòtics de la comarca que formaven un corpus estilístic fàcilment identificable. Aquest grup de campanars tenen una clara relació amb un altre grup de la comarca veïna del Vallès Oriental, que per la seva proximitat a l'àrea estudiada porten a pensar que van ser edificats per un mateix taller. Ens referim als campanars de Sant Pere de Premià i Sant Julià d'Argentona, al Baix Maresme, i els de Sant Sadurní de Collsabadell (Llinars del Vallès) i Santa Maria de Cardedeu, al Vallès Oriental. A banda d'aquests, trobem el campanar de Santa Maria de Corredor de la parròquia d'Alfar, que abans era sufragània de la de Llinars (Vallès Oriental) i ara ho és de la de Dosrius (El Maresme), és a dir, a cavall de les dues comarques, i que manté una clara relació amb els campanars esmentats.

Aquesta similitud ja va ser observada per Alexandre Cirici: «Les formes del seu campanar (referint-se a l'església de Sant Julià d'Argentona) fan relacionar aquesta obra amb les d'algunes esglésies de l'altra banda de la serra de la costa, com les de Collsabadell i Llinars».¹ Cal notar però, que aquest comentari és erroni en la comparació amb Llinars, ja que l'esmentat campanar és modern² i es devia referir segurament a la parròquia de Santa Maria de Cardedeu.

EL CAMPANAR DE SANTA MARIA DE CARDEDEU

El campanar de Santa Maria de Cardedeu és el més antic d'aquest grup; malgrat que no hem localitzat encara el contracte del campanar, apareix com a model en el contracte per a la realització del d'Argentona, datat el 1559, i per tant és anterior a aquesta data.

Cardedeu és un municipi del Vallès Oriental, al centre de la depressió del Vallès, a la part baixa de la riera de Cànoves (anomenada també riera de Cardedeu). L'església parroquial de Santa Maria és de la fi del segle XVI, i fou acabada a la darreria del segle XVII.

Malgrat que la construcció del campanar és anterior al 1559, tenim documentades algunes intervencions a l'esmentada església. El 10 de març de 1581 el bisbe de Barcelona va donar llicència per engrandir l'església i fer-la de

nou,³ obres que segurament no devien afectar el campanar. Anys més tard, el 20 de juny de 1590, el vicari general va donar llicència al vicari parroquial Joan Canals per beneir una de les campanes,⁴ i els anys 1594 i 1599 se'n van beneir dues més.⁵

El campanar de Cardedeu es troba situat al mur nord de l'església, al costat esquerre de l'altar, de forma independent del temple. La torre, de planta quadrada, està composta de tres cossos. El de baix és totalment llis, realitzat amb un mur de reble i cadenes d'angle. Es pot observar des de la plaça, en el mur de llevant, la construcció posterior d'un arc de descàrrega de maons per reforçar la funció de contrafort de la nau principal del temple. El cos central, construït amb pedra de fil granítica, presenta un finestral apuntat a llevant i ponent i dos finestrals a cada un dels laterals restants. La part més alta, seguint la mateixa tècnica de construcció del cos anterior, és decorada amb quatre gàrgoles als cantons en forma de lleons. L'acabament de la torre es troba ornamentada amb quatre merlets per cara. La planta té 5,85 metres per costat, i l'alçària dels tres cossos relacionats és de 19,90, 4,70 i 2,30 metres respectivament. L'alçada total del campanar és de 26,90 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre que dona a una porta a l'exterior, en un pati al costat esquerre de l'absis.

EL CAMPANAR DE SANT JULIÀ D'ARGENTONA

Aquest campanar és el que presenta més documentació conservada. Argentona és un municipi del Baix Maresme que ocupa la vall mitjana de la riera d'Argentona, als vessants SE de la serralada litoral.

L'església d'Argentona va ser construïda a partir de l'any 1514 per l'arquitecte Miquel Canut, de Girona, i el francès Perris Absolut, mestre de cases del ducat d'Orlien. L'església va ser consagrada el 12 d'octubre de 1539.

Sabem però, que va caldre refer el campanar uns anys més tard, segons consta en el contracte signat el 6 de maig de 1559 entre el mestre de cases Bertran Felip, de Barcelona, i el vicari de la parròquia Bartomeu Morera. El motiu de la reforma del campanar era deguda a què «...teneint bonas campanas y aquelles no's puguen tocar sinó a batalles, y aço per deffecte del campanar no star bé.»⁶ En el contracte, a banda d'altres detalls (vegeu document 1), també s'especifica que, tant els finestrals de les campanes i les voltes de l'interior, així com la decoració de la part superior amb merlets, han de prendre com a model el campanar de Cardedeu.

El campanar d'Argentona es troba adossat al mur nord de l'església, prop de la façana de l'edifici. L'interior de la planta baixa acull una capella amb la funció de baptisteri. La torre és de planta quadrada, construïda amb carreus de granit, que es compon de tres cossos separats un de l'altre per una motllura senzilla que

segueix tot el voltant. El de baix és totalment llis; s'hi pot observar, des de la plaça, el canvi de la tipologia de carreus de la fàbrica anterior i de l'esmentada reparació a l'alçada de la teulada de l'església. El cos central presenta dos finestrals apuntats a llevant i ponent i un de sol als laterals restants. La part més alta és decorada amb quatre gàrgoles als cantons en forma d'àligues. L'acabament de la torre es troba ornamentada amb quatre merlets per cara. La planta té 5,75 metres per banda, i l'alçària dels tres cossos relacionats és de 14,50, 5,90 i 2,90 metres respectivament. L'alçada total del campanar és de 23,30 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre.

EL CAMPANAR DE SANT SADURNÍ DE COLLSABADELL (Llinars del Vallès)

L'església de Sant Sadurní de Collsabadell pertany a la població de Llinars, dins la comarca del Vallès Oriental, i dista uns 2 Km a l'est de la població. Es troba situada a 240 metres d'altitud, a l'esquerra de la riera de Mogent i en el vessant de la riera del Corredor.

L'edifici actual és d'estil romànic del segle XII, amb planta de creu llatina i decorat a l'exterior amb arquacions llombardes. L'edifici es va reformar i ampliar durant els segles XVI i XVIII amb capelles laterals.

L'11 de maig de 1561 es va signar un conveni entre els parroquians per tal d'imposar-se un trentó per refer el campanar, ja que les campanes estaven en el campanar romànic, que resultava petit, i no tenien diners per pagar les obres.⁷

El 5 de juny de 1584 el vicari general va donar llicència al vicari de la parròquia, Jaume Basau, per beneir dues campanes per al nou campanar.⁸

El campanar de Collsabadell es troba situat a la banda nord de l'església, al costat esquerre de l'altar. Al seu dreta hi ha una capella coberta amb volta de creueria. La planta de la torre és quadrada i presenta quatre cossos disposats de forma prismàtica i separats un de l'altre per una motllura senzilla seguint tot el voltant. El de baix és totalment llis i realitzat amb un mur de reble amb cadenes d'angle. El següent cos, de menys alçada i també amb mur de reble, presenta una finestra rectangular al centre de cada un dels quatre murs, realitzades amb blocs de pedra granítica. El cos superior, obrat amb pedres de fil granítiques, presenta dos finestrals apuntats a llevant i ponent i un de sol als laterals restants. La part més alta és decorada amb quatre gàrgoles als cantons en forma d'àligues i lleons (una d'elles, trencada). L'acabament de la torre es troba decorat amb merlets. La planta té 5,75 metres per cara, i l'alçària dels quatre cossos relacionats és de 8,10, 4,70, 4 i 1,40 metres respectivament. L'alçada total del campanar és de 18,2 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala de cargol construïda al mur de ponent per l'exterior; des de l'interior de l'església fins al segon cos de la torre, a partir d'aquí l'accés és interior.

EL CAMPANAR DE SANT PERE DE PREMIÀ

Sant Pere de Premià o Premià de Dalt és un municipi del Maresme, separat del Vallès Oriental per la serralada de Marina (Sant Mateu, 499 m) i drenat per la riera de Premià, que desguassa directament al mar, dins l'actual terme de Premià de Mar. L'església parroquial de Sant Pere és esmentada ja l'any 961; l'actual edifici és obra del segle XVI i fou restaurat després de 1939.

A la llinda del portal del campanar, des del cor de l'església, hi ha una inscripció que documenta la realització de la porta d'accés al campanar des del cor: «HIS (símbol) XPS ANY 1582».

Sembla ser que el campanar no es va acabar en el moment de construir l'església, ja que el 22 de febrer de 1612, vist que feia anys que era començat i no podia acabar-se per falta de diners, «los jurats van anomenar procuradors per recol·lectar diners per dita obra».⁹

Per altra banda, s'ha conservat una àpoca de 12 d'abril de 1613, signada per Joan Salvador, mestre de cases de Mataró, i els jurats de Premià Salvador Manent i Miquel Cisa, pels treballs en l'obra del pinacle del campanar.¹⁰

El campanar de Premià es troba situat al mur nord de l'església, al costat esquerre de la façana. A sota hi ha una capella coberta amb volta de creueria. La torre, de planta quadrada, està composta de tres cossos, construïts tots ells amb pedra de fil granítica; el de baix és totalment llis. El cos central presenta un finestral apuntat a llevant i ponent i dos als laterals restants. La part més alta, seguint la mateixa tècnica de construcció del cos anterior, és decorada amb quatre gàrgoles als cantons en forma de lleons. L'acabament de la torre es troba ornamentat amb quatre merlets per cara, que actualment resten tapats per un arrebossat modern, sobre del qual hi ha el pinacle que sustenta les campanes petites. La planta té 5,20 metres per costat, i l'alçària aproximada dels tres cossos relacionats és de 12, 4 i 2 metres respectivament. L'alçada total del campanar aproximadament és de 18 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre que parteix del cor, la llinda de la qual conserva l'esmentada inscripció.

EL CAMPANAR DE SANTA MARIA DEL CORREDOR (Dosrius)

S'anomena el Corredor al sector de la serralada litoral catalana que limita el Maresme amb el Vallès Oriental, entre el coll de can Bordoï (310 m) al S i el coll Sacreu (350 m) al N, per on enllaça amb el Montnegre. Paral·lel a aquesta serra, més a prop de la costa, es dreça el Montalt (594 m); entre ambdues serres, que formen l'anomenat massís del Corredor, de constitució granítica, i que s'uneixen pel coll del Bruc i la creu de Rupit, s'encaixa la riera de Canyamars, tributària de la riera d'Argentona.

La construcció de la capella de Santa Maria del Corredor i del seu campanar, la coneixem gràcies a un interrogatori efectuat pel visitador general i descrit en una visita pastoral de l'any 1591.¹¹

Segons aquesta documentació, l'origen del santuari del Corredor es remunta a l'any 1531, quan un pagès anomenat Arenes, de la parròquia de Sant Andreu del Far, va demanar llicència al bisbe de Barcelona per fer una capelleta sota l'advocació de nostra Senyora del Corredor, dins les terres del mas Bosc. Segons l'interrogatori, el motiu que el va impulsar a edificar la capella era que «...que dit Salvi Arenes, qui principia dita capella les dissaptes en la nit vey a senyals de foch o de llum en lo lloch hont vuy sta scituada y edificada dita capella e inspirat en ayxo y mogut de sa devoció comença a edificar dita capella». També s'inclou la descripció d'aquesta petita capella, «aquella fabrica molt simplement ço es de pedra y morter de terra a teulada encavallada, llargaria de alguns trenta y de vint palms ample poch o mes o mancho dotantla de un oratori o retaule que li costa sinch lliures y de una esquella de preu tres lliures barceloneses». Tingué cura de l'ermita un ermità anomenat Lluís, el qual va construir un habitatge i un estable per a un animal.

A partir de l'any 1543 va començar a residir al Corredor mossèn Bernat Penitencia, prevere francès, fins a la seva mort, l'any 1568. Ell «...derrocha la dita capella vella de Arenes e principiaria ab perfeccio una altre de ben gran y espayosa de pedra y cals ab dos claus y arcades de pedra picada y volta grassa sens la clau del altar mayor», a més d'engrandir la casa.

Dos anys abans de la mort de mossèn Bernat, l'any 1566, va anar a residir al Corredor mossèn Lleonart Claus, també francès, de Perafita, de la diòcesi Lanonicancis. L'any 1576 el vicari general va donar llicència a mossèn Joan Boter, rector de Llinars, i als obrers de la capella de la Mare de Déu del Corredor per engrandir dita capella.¹² Segons l'interrogatori, mossèn Lleonart «...ha crescuda y allargada aquella dos claus mes del que hauria principiat y fet lo dit mossen Bernat Penitencia y a fetes dos gentils capelles ab sos altars y retaules ço es una alçada costat de la esglesia y tambe al costat del alabar mayor una gentil sacristia ab sos calaxos y armari (...) a millorada y ampliada la dita casa...»

També s'atribueix la construcció del campanar i l'ornamentació de l'interior de l'església a mossèn Lleonart: «6.- Item si sabem com de pochys anys ensa lo dit mossen Leonart a fet edifficar de peu y acabat a perfectio una torre molt alta y campana tot de pedra picada que ha costat molts centenears y també fetes fer tres campanes ço es en dos de xiques y una de ben grossa les quals costen be CCCC lliures e tambe a fet fer lo retaule del altar mayor que es molt gran lo qual sols de pinta costa CCCXXV lliures barceloneses.»¹³

El vicari general va autoritzar el degà del Vallès per beneir la capella el 18 d'agost de 1583.¹⁴ L'any 1587 es va beneir una de les campanes, i les altres dues es van beneir l'any següent.¹⁵

Inicialment aquesta capella es trobava dins la parròquia de Sant Andreu del Far, que era sufragània de Santa Maria de Llinars, però l'any 1597 Joan Dimas Loris, bisbe de Barcelona, va declarar aquesta parròquia independent.¹⁶ Actualment depèn de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius.

El campanar del Corredor es troba situat a la banda sud de l'església, al costat dret de l'altar. Al seu dreta, hi ha una capella coberta amb volta de creueria. La torre, de planta quadrada, està composta de tres cossos realitzats tots ells amb pedra de fil granítica; el de baix és totalment llis, el cos central presenta dos finestrals apuntats en el mur nord i un als tres laterals restants. La part més alta, seguint la mateixa tècnica de construcció del cos anterior, és decorada amb quatre gàrgoles als cantons amb forma de tub, que pel color de la pedra granítica i la factura semblen posteriors, fruit d'una restauració. L'acabament de la torre es troba ornamentada amb quatre merlets per cara. La planta té 5,70 metres per costat i l'alçària dels tres cossos relacionats és de 9,12, 4,10 i 1,80 metres respectivament. L'alçada total del campanar és de 15,20 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre.

CONCLUSIONS

Com s'ha pogut observar, aquest grup de campanars es poden atribuir a un mateix taller per diferents raons. En primer lloc, els quatre campanars van ser construïts en dates properes en un marge de 20 o 25 anys. El campanar de Cardedeu, com hem vist, és anterior al 1559, segons el contracte conservat d'Argentona que s'ha de reparar a partir d'aquesta data. El campanar de Collsabadell es pot datar entre els anys 1561 i 1584 i, finalment, el de Sant Pere de Premià l'any 1582, a partir de la llinda de la porta. També la distància geogràfica entre l'un i l'altre resulta molt propera, en un radi de 20 Km.

El més clar de tot és l'estructura quasi idèntica, com també les proporcions. La situació dels campanars en el conjunt de l'església varia en funció de l'aprofitament de la base del campanar antic, com és el cas d'Argentona, o de la disposició del conjunt. Les torres solen ser de planta quadrada, i en la majoria dels casos, a excepció de Collsabadell, estan compostes de tres cossos realitzats tots ells amb pedra de fil granítica. El de baix és totalment llis, o a vegades es troba construït en un mur de reble. El cos central presenta dos finestrals apuntats en el mur nord i sud i un de sol als murs est i oest. La part més alta segueix la mateixa tècnica de construcció del cos anterior, i es decora amb quatre gàrgoles que representen figures animals als cantons. L'acabament de la torre es troba ornamentada amb quatre merlets per cara. Les plantes solen tenir una dimensió semblant, al voltant dels 5 metres per costat, i l'alçària dels tres cossos es troba relacionada al voltant dels 8-9 metres, 4 i 2 metres respectivament. Aquests trets estilístics ens evidencien l'obra d'un mateix taller.

L'atribució del taller és difícil d'establir ara per ara, fins que no es puguin trobar altres documents dels contractes de les esglésies estudiades. Solament tenim

el mestre de cases Bertran Felip, de Barcelona, documentat a Argentona. El document no especifica si va ser ell mateix el constructor del campanar de Cardedeu, i sols se li indica que el copiï, i dels altres edificis encara no s'ha trobat el contracte de construcció. Sobre Bertran Felip, coneixem l'autoria d'altres obres dins la comarca del Vallès. El 4 d'octubre de 1561 va signar un contracte¹⁷ per realitzar l'ampliació de la capella de la Doma, l'antiga església parroquial de Sant Esteve de la Garriga (Vallès Oriental) pel preu de 220 lliures barceloneses.¹⁸

El cas del campanar de Santa Maria del Corredor, realitzat dins la mateixa cronologia que els altres quatre, entre 1576 i 1583, presenta unes particularitats que fan posar en dubte la pertinença a l'esmentat taller de Bertran Felip. Gràcies a la documentació conservada sabem que va ser construït per Leonart Claus, francès de Perafita, de la diòcesi Lanonicancis, el qual va estar en contacte, en el moment de la construcció del campanar de Collsabadell (Llinars), amb el rector de Llinars, ja que sabem, segons un testimoni de l'interrogatori de 1591, que «...algunes vegades quan el testimoni estave a casa de mossen Pau Boter, prevere y mossen de Llinars, veia que dit mossen Bernat Penitencia y mossen Leonart Claus quant haviant de fer alguna obra a dita capella ho consultaven ab dit rector de Llinars...»¹⁹ El campanar del Corredor, malgrat semblar-se estèticament als altres, presenta també una tècnica més senzilla en les motlures gòtiques dels finestrals de la torre, que desapareixen per passar a ser arcs simplement adovellats. A banda d'això, les gàrgoles, en comptes de representar animals, són simples tubs de pedra.

Joaquim Graupera i Graupera

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

Barcelona, 6 de maig de 1559

Contracte signat pel mestre de cases barceloní Bertran Felip, per a reparació del campanar de l'església de Sant Julià d'Argentona

AHPN, Miquel Benet Gilabert, llig. 4, protoc. anys 1557-1559

Madurell 1970, pp. 171-174, doc. 40

«Die sabbati sexta mensis maii anno M.D.LVIII°.

Nos Jacobus Tanesa, petrus Campmas, Bartholomeus Sabater, magistri domorum cives Barchinone; et Joanna, uxor Bertrandi Felip, magistri magistri domorum dicte cives Barchinone, scientes et attendentes, quod nis in et cum instrumento capitulacionis infra inserte, quod fuit recepto penes venerabilem et discretum Bartholomeum Morera, prebiterum et vicarium retorie et parrochialis ecclesie sancti Juliani de argentona diocesis Barchinone, die septima mensis marcii proxime preteriti, fuimus dati et constituti fideiussores per dictum Bertrandum Felip vobis Anthonio Fornells et Petro Joanni Guerau, juratis; joanni Cabanyes et Joanni Pujol, Bartholomeo Mauri et Gabrieli Viver, probis hominibus de consilio universitatis dicte parrochier snacti Juliani de Argentona; Petro Bova et Balthezari Pints, operariis eiusdem ecclesie sancti Juliani de Argentona ex universitati dicte parrochie, cuiusdem capitulacionis tenor sequitur sub his verbis:

Die VII de Març M.D.L.VIII°.

A laor y glòria de Déu y de la Sacratíssima Verge Maria Mare sua y advocada nostra y del beneventurat màrtir sanct Julià sia. Amen.

Com lo poble de la parròquia de Sant Julià de Argentona y bisbat de Barcelona, induyts al servey de Déu, tenint bonas campanas y aquelles no's puguen tocar sinó a batallades, y aço per defecte del campanar no star be present capitulació y avinensa següent:

Primo, lo senyor Antoni Fornells y Pere Joan Guarau, jurats; Joan Cabanyes, Joan Pujol, Barthomeu Mauri e Gabriel Viver, homens del consell; Pere bova, Balthazar Pins, hobrés, ab consentiment del honorable en Joan Gili, per la reial maiestat balle del terme de Argentona, donen a fer ho si's vol adobar lo dit campanar a mestra Bertran Felip, mestre de cases ciutedà de Barchinona, del modo y pactes següents:

E primerament, lo dit mestre Bertran Felip a son arrisch y perill ha de devallar les campanes bax, y quant seran baix sia fet dit campanar, com dit es, a son risch y perill, les ha de posar alt en lo campanar, donant-li les coses necessàries per dit efecte haurà menester.

Més, lo dit mestre Bertran Felip, a ses costes y despeses, ha de desfer lo campanar fins a igual de la sglésia fins la represa. Y après l'a de tornar a fer a dos voltes grassas juxta forma stà lo campanar de Cardedeu.

Més, lo dit mestre Bertran Felip ha de fer les huides, com dit es com lo de Cardedeu, y per ésser les campanes, és grans que les de Cardedeu també les huides més amples y més altas conformes segons son les campanes.

Més, lo dit mestre Bertran Felip a ses costes y despeses ha de trencar y picar tots los cantons en dita obra seran menester.

Més lo dit mestre, alt ha de fer la barana o merlets, tot com stà lo de Cardedeu.

Més, lo dit mestre ha de fer tota la menobra en la dita feina, y amaran la cals y portar aygua de la font.

Més, lo poble d'Argentona se obliga en dar y portar tota cosa lo dit mestre haurà menester per ha fer dit campanar y obra, a costes y despeses llurs, tot a peu de muralla.

Més, lo sobredit mestre Bertran Felip promet de donar acabada la dita obra, dins un any y mig, donat-li tot lo dit poble les coses en lo precedent capítol contengudes; y donant-li les pagues que debax stan contengudes.

Més, los sobredits jurats y homens del consell, ab consentiment de tot lo poble, daran y pagaran al sobredit mestre Bertran Felip per a dita obra y campanar, trescentes cinquanta lliures de moneda barcelonesa, dich. CCL lliures, ab les pagues següents, ço es, en la festa de sanc Miquel de setembre primer vinent: C. Lliures, y en dit temps lo di mestre ha de fer començar dita obra: la segona paga, quan lo dit mestre muntarà dita obra y serà a mitges huides; L. Lliures. La tercera paga quant haurà acabades les huides: .c. Lliures, y les cent lliures restants a compliment de totes CCCL lliures sis mesos après que la dita obra y campanar serà acabat y judicat ésser ben fet y perfectament y com lo dit campanar de Cardedeu.

Y attendre y complir, tenir y servir se obliguan.

Y per més seguretat attendre y complir tenir y servir ne done per fer manses la dona na Juana, muller sua, Jaume Tanesam, pera Campmas y Barthomeu Sabater, mestre de cases ciutedans de Barcelona.»

ABREVIATURES

- ADB - Arxiu Diocesà de Barcelona
- AHPB - Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
- APC - Arxiu Parroquial de Collsabadell
- APP - Arxiu Parroquia de Premià de Dalt

NOTES

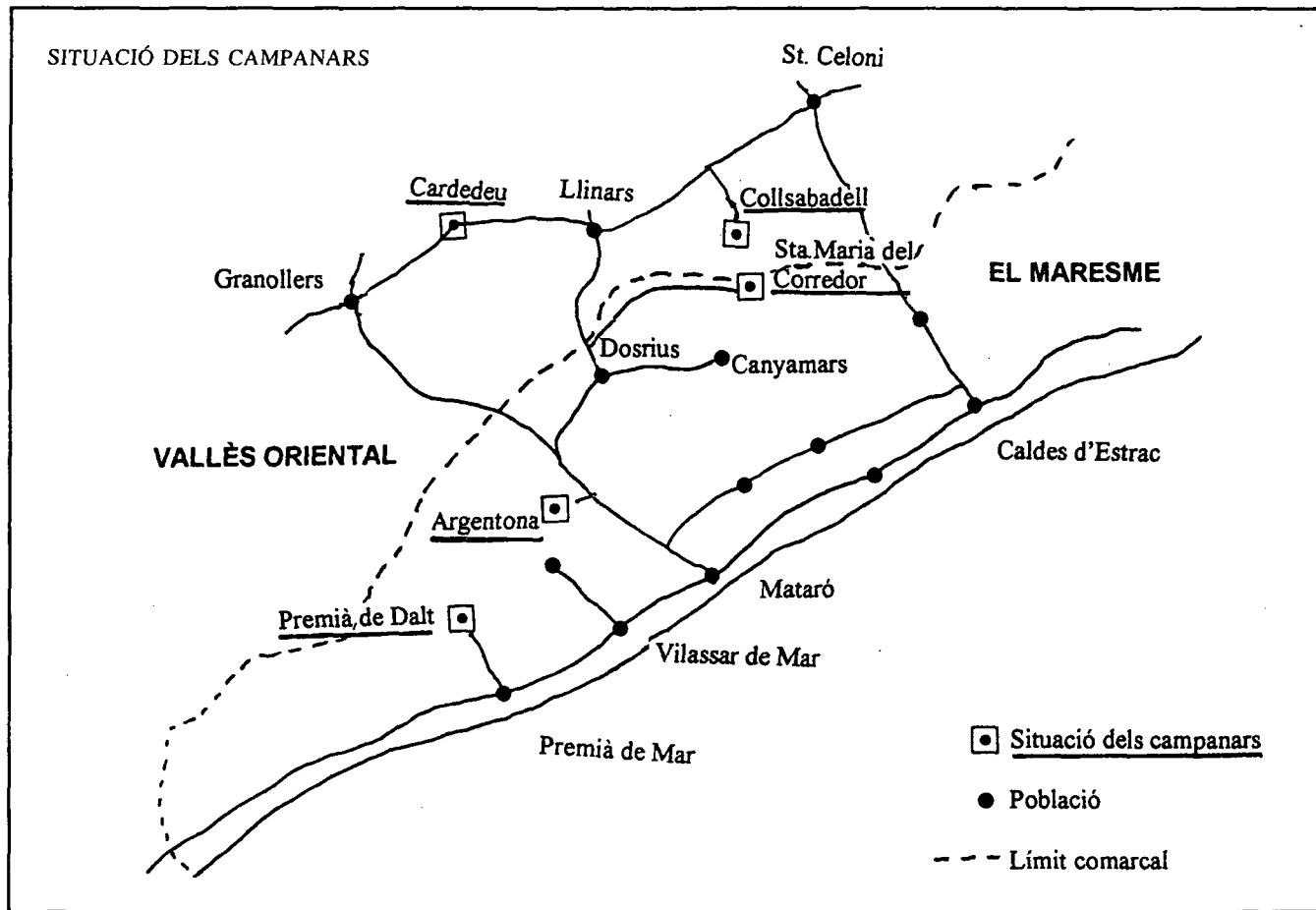
- 1.- CIRICI, Gumf 1979, p. 93.
- 2.- Vegeu més informació sobre l'església de Llinars a MARTÍ 1981, pp. 283-288.
- 3.- ADB, *Reg. Grat.* 1578-83, foli 160 (Mas, 52).
- 4.- ADB, *Reg. Grat.* 1588-91, foli 71.
- 5.- ADB, *Reg. Grat.* 1592-1602, foli 128; ADB, *Reg. Grat.* 1592-1602, foli 130.

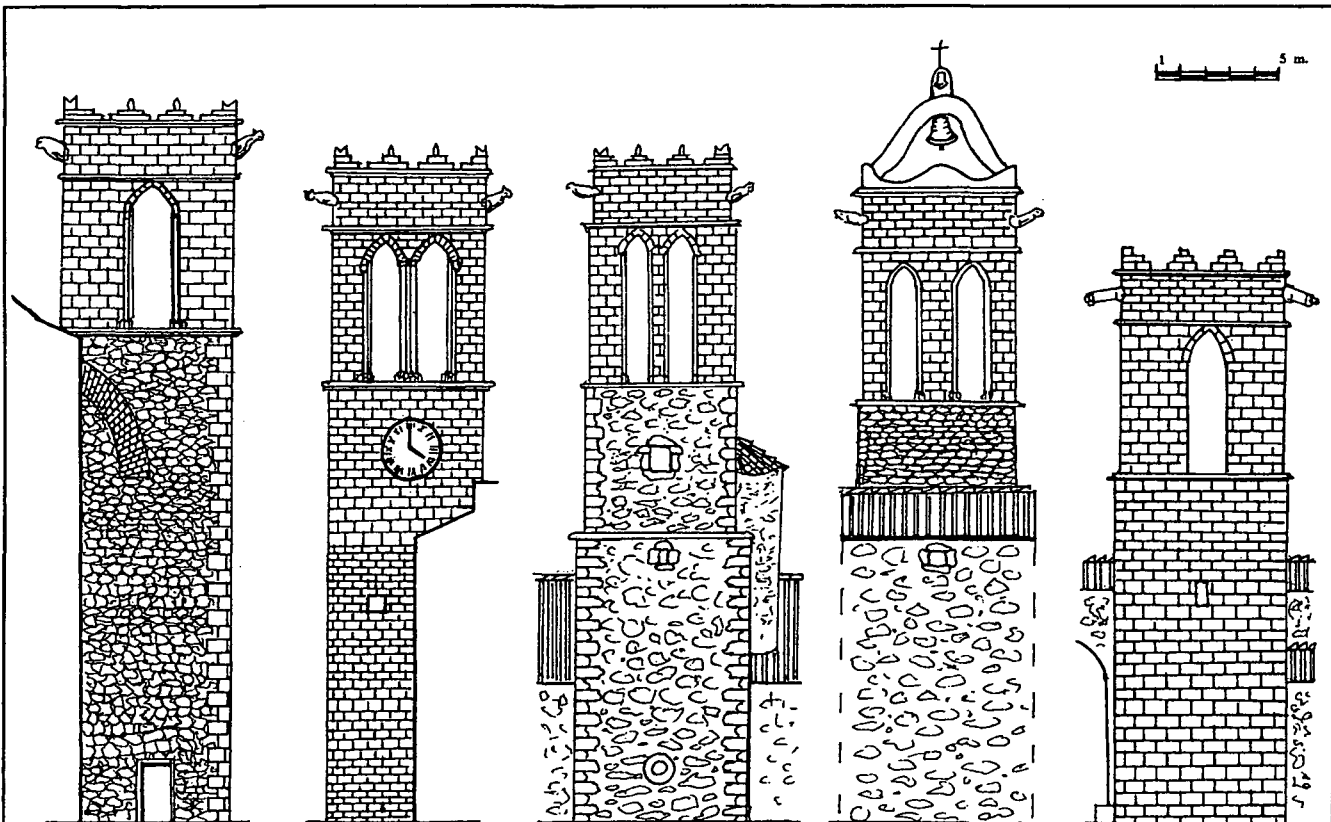
- 6.- AHPB, Miquel Benet Gilabert, llig. 4, protocol anys 1557-1559 (6 maig 1559). Publicat a MADURELL 1970, Doc. 40 (pp. 172-174).
- 7.- APC, Manual 1534-74. Mas 195v.
- 8.- ADB, *Reg. Grat.* 1582-85, foli 125.
- 9.- APP, Manuals 1607-28, foli 29.
- 10.- APP, Manuals 1607 28, foli 42. Del mestre de cases Joan Salvador, sabem que va construir l'església de Sant Andreu d'Òrrius (1586) i el portal de Barcelona de la muralla de Mataró (Roqué 1998, p. 28).
- 11.- ADB, Visites pastorals, 28-XII-1591. (Interrogatori sobre l'origen i administració de la capella de la Mare de Déu del Corredor de la parròquia de Sant Andreu d'Alfar, bisbat de Barcelona).
- 12.- ADB, *Regesta Gratiarum* (1572-1578), foli 53.
- 13.- ADB, Visites pastorals, 28-XII-1591 (Interrogatori...)
- 14.- ADB, *Regesta Gratiarum* (1582-1585), foli 94.
- 15.- ADB, *Regesta Gratiarum* (1585-1588), foli 148,
- 16.- ACB, *Liber 6 collationum*, folis 541-542,
- 17.- AHPB, notari Pau Mallol, lligall 1 llibre comú 6 (1560-1561).
- 18.- RAFOOLS 1951.
- 19.- ADB, Visites pastorals, 28 -XII-1591 (Interrogatori sobre l'origen i administració de la capella de la Mare de Déu del Corredor de la parròquia de Sant Andreu d'Alfar, bisbat de Barcelona).

BIBLIOGRAFIA

- ALSINA, Neus; JUBANY, M. Àngels. «El Santuari del Corredor», *El Comú*, núm. 10 (octubre 1989).
- CIRICI, Alexandre; GUMÍ, Jordi. *L'art gòtic català. Segles XV i XVI*, Ed. 62 (Barcelona 1979).
- CLAVELL i NOGUERES, Jaume. «Contracte per a la reparació del campanar de Sant Julià d'Argentona», *Argentona. Història i records*, Ajuntament d'Argentona (Argentona 1990), pp. 118-121.
- COMAS, Pere. «Cardedeu», *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 6. El Vallès i El Maresme, Fundació Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1982), pp. 252-260.
- GALLARDO, Antoni. *Del Mogent al Pla de la Calma*, Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona 1938).

- GARRIGA, Joaquim. *Història de l'art català: L'època del Renaixement (s. XVI)*, vol. IV, Ed. 62 (Barcelona 1986), pp. 110-111.
- GRAUPERA, Joaquim. "Notes sobre un conjunt de campanars gòtics del Baix Maresme i el Vallès Oriental", Simposi *El campanar de la seu vella de Lleida. Els campanars gòtics a la Corona d'Aragó. 25, 26 i 27 d'octubre de 2001*, Associació d'Amics de la Seu Vella de Lleida (Lleida 2001) [en premsa].
- MADURELL i MARIMON, Josep Maria. *L'art antic del Maresme (Del final del gòtic al barroc salomònic). Notes documentals*, Caixa Estalvis Laietana (Premi Iluro, 16) (Mataró 1970).
- MAS, Josep. "Notes històriques del Bisbat de Barcelona" (IMHC) Inèdit.
- MAS, Josep. *Notes històriques Santuari del Corredor-Alfar*, Tipografia Casals (Barcelona 1920).
- MAS, Josep. *Notes històriques del bisbat de Barcelona. Antiguitat d'algunes esglésies del Bisbat*, vol. XIII. 1a Part, Tipografia Catalana Pontificia (Barcelona 1921), pp. 52-54.
- MARTÍ BONET, Josep M. *Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona. Vallès Oriental*, vol. I/1, Arxiu Diocesà de Barcelona (Barcelona 1981).
- MARTÍ BONET, Josep M.; CARDONER i BLANCH, Francesc de Paula. *100 anys d'història i descobertes arqueològiques a les esglésies de Cardedeu*, parròquia de Santa Maria i casal de Cultura Dr. Daurella (Cardedeu 1980).
- PLADEVALL i FONT, Antoni. «Llinars del Vallès», *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 6. El Vallès i El Maresme, Fundació Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1982), pp. 260-264.
- RÀFOLS, J.F. *Diccionari biogràfic de artistes de Catalunya*, vol. 1, Ed. Millà (Barcelona 1951).
- ROQUÉ i MARGENAT, Josep Maria. *Òrrius (Maresme). Contribució a la història del poble*, Grup d'Història del Casal (Col·lecció El Racó, 2) (Mataró 1998).
- Santa Maria de Cardedeu. *Excavació arqueològica de la capçalera de l'església parroquial de Santa Maria (Cardedeu. Vallès Oriental)*, Arxiu Tomàs Balvey; Ajuntament de Cardedeu (Cardedeu 1998).
- Santuari del Corredor, Arxiu Històric Municipal de Dosrius (1994).

Santa Maria de Cardedeu
Façana est

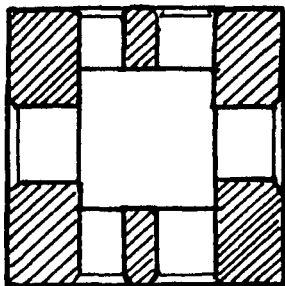
Sant Julià d'Argentona
Façana oest

Sant Sadurn de Collsabadell
(Llinars) Façana nord

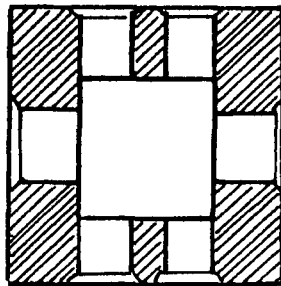
Sant Pere de Premià
Façana sud

Santa Maria del Corredor
(Llinars / avui Dosrius)
Façana sud

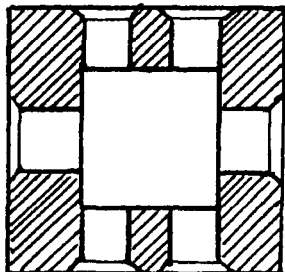
ORIENTACIÓ DELS FINESTRALS PER A LES CAMPANES

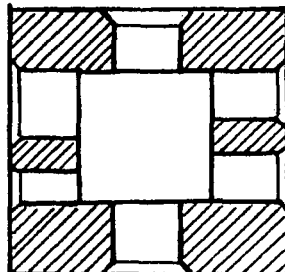
Santa Maria de Cardedeu

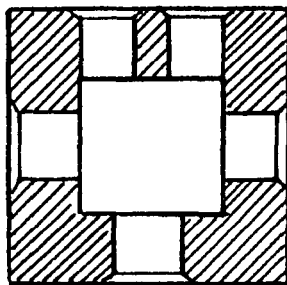
Sant Julià d'Argemona

Sant Sadurn de Collsabadell (Llinars)

Sant Pere de Premià

Santa Maria del Corredor (Llinars / avui Dosrius)